

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто основні критерії класифікації зобов'язань підприємств з точки зору вітчизняних та зарубіжних науковців. Проаналізовано можливість використання наведених класифікацій в практиці суб'єктів господарювання. Проведено критичну оцінку поглядів різних науковців на класифікаційні ознаки зобов'язань.

The article describes the main criteria for classification of obligations of enterprises in terms of domestic and foreign scholars. The possibility of using classification guidance in the practice of economic actors is analyzed. The critical estimation of sights of various scientists on classification signs of obligations is given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток економічних процесів та світового бізнесу, поширення процесів глобалізації, ускладнення господарських відносин – все це сприяє виникненню нових видів зобов'язань.

В умовах економіки України своєчасне погашення зобов'язань визначає стабільність розвитку економічних відносин. Порушення умов погашення зобов'язань знижує платоспроможність суб'єктів господарювання, негативно впливає на ритмічність їх функціонування, позначається на фінансових результатах, призводить до зниження рентабельності діяльності.

Використання в господарській діяльності залучених засобів потребує організації належного контролю їх стану і трансформації, що вимагає формування достовірної інформації про обсяги, строки та умови погашення зобов'язань, повернення позикових коштів, нараховані за користування відсотки, очікувану економічну ефективність [1]. В зв'язку з цим виникає потреба розмежувати окремі зобов'язання за їх класифікаційними ознаками. Такий підхід дозволить правильно виділити окремі види зобов'язань за спільними ознаками у відповідну групу, що значно спрощує ведення їх обліку та відображення у фінансовій звітності.

Доцільно також зазначити, що класифікація зобов'язань підприємства на окремі види необхідна для забезпечення обліковою інформацією, яка повинна надаватися користувачам фінансової звітності для прийняття рішень та формування стратегії розвитку підприємства в майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Проблемам обліку й аналізу зобов'язань присвячено багато праць учених-економістів. Вагомий внесок у їхнє вирішення зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Х. Андерсон, Ф. Ф. Бутинець [2, с.187–240], А. Велш Глен, С. Ф. Голов, В. Г. Гетьман, А. М. Герасимович, Деніел. Г. Шорт, І. П. Житна, З. В. Задорожний, Л. М. Кіндрацька, Д. Колдуелл, Ю. А. Кузьмінський, Я. Д. Крупка, І. Д. Лазаришина, Б. М. Литвин, Є. В. Мних, Б. Нідлз, О. В. Олійник, В. Ф. Палій, М. С. Пушкар, В. С. Рудницький, О. В. Солов'єва, В. В. Сопко [3, 215–289], Н. М. Ткаченко, І. Д. Фаріон, П. Я. Хомин, С. І. Шкарабан та інші [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що проблема класифікації зобов'язань вже неодноразово розглядалася в багатьох наукових працях, відсутній єдиний підхід, який би дозволив чітко сформулювати основні класифікаційні ознаки, охоплюючи їх максимальну кількість, які зможуть задовольнити потреби користувачів. Також постає питання неоднозначності трактування класифікаційних ознак в законодавстві та обліку. Проблема класифікації зобов'язань потребує подальшого дослідження та вивчення з урахуванням сучасних умов господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження класифікації зобов'язань у бухгалтерському обліку, що сприятиме отриманню необхідної інформації користувачами для забезпечення достовірності облікових даних.

Досягнення мети можливе за допомогою таких завдань:

- дослідити ознаки класифікації зобов'язань за вимогами П(С)БО 11 «Зобов'язання»;
- розглянути можливі варіанти класифікацій зобов'язань в економічній літературі;
- надати рекомендації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як перейти до розгляду класифікаційних ознак зобов'язань, визначимося з трактування даного поняття. У П(С)БО 2 «Баланс» зазначено: зобов'язання – заборгованість підприємства, яка виникла в результаті минулих подій й погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, які втілюють в собі економічні вигоди [5, с.14].

Основним нормативним документом, який регламентує порядок обліку та класифікації зобов'язань в Україні є П(С)БО 11 «Зобов'язання» [6, с.113]. У відповідності до вимог даного стандарту, всі зобов'язання розподіляються за такими ознаками: довгострокові зобов'язання (довгострокові кредити банків; інші довгострокові фінансові зобов'язання; відстрочені податкові зобов'язання), поточні зобов'язання (короткострокові кредити банків; поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями; видані короткострокові векселі; кредиторська заборгованість за товари, послуги, роботи; поточна заборгованість за розрахунками; за одержаними авансами; за бюджетними і позабюджетними платежами; за оплатою праці; за учасниками; внутрішніми розрахунками; інші поточні зобов'язання), забезпечення (додаткове пенсійне забезпечення; виконання гарантійних зобов'язань; реструктуризація; виконання зобов'язань щодо обтяжливих контрактів), непередбачені зобов'язання, доходи майбутніх періодів.

Наведена класифікація не може повністю врахувати всі можливі види зобов'язань, які можуть виникнути в процесі господарської діяльності підприємства. Віднесення того чи іншого зобов'язання до певної класифікаційної групи повинно ґрунтуватися на засадах правильної оцінки зобов'язання та враховувати обставини, які спричинили його виникнення. Перелік наведеної класифікації доречно доповнити та розглянути більш детально. Проте, в умовах трансформації методології ведення обліку до міжнародних стандартів слід зауважити, що у відповідності до МСФЗ 13 «Подання поточних активів та поточних зобов'язань», виокремлено такі основні види зобов'язань: короткострокові, довгострокові, стандартні, резервні та умовні. На основі міжнародних стандартів написано і П(С)БО 11 «Зобов'язання», в результаті чого можна судити про достатність наведеної класифікації, яка є досить простою [7].

Виходячи з наведеної класифікації у відповідності до П(С)БО 11 «Зобов'язання», можна судити, що всі зобов'язання мають термін погашення. Однак, не відображаються більш детальні характеристики класифікації. Отже, розглянемо класифікацію зобов'язань за різними ознаками у табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація зобов'язань за різними ознаками [8]

№ з/п	Класифікаційна ознака	Вид зобов'язань	Характеристика
1	2	3	4
1.	За складністю	Прості	Погашаються одним платежем
		Складні	Включає первинне зобов'язання та набір вторинних зобов'язань
2.	За визначеністю в часі	Обмежені в часі	Строк виконання зобов'язання визначений у часі

1	2	3	4
		Безстрокові	Строк виконання зобов'язання, не визначений у часі
3.	За забезпеченістю виконання зобов'язань	Забезпечені	Ті, виконання яких забезпечено заставою
		Незабезпеченні	Ті, виконання яких не забезпечено
4.	Залежно від підстави виникнення зобов'язань	Договірні	Постають з угоди, домовленості сторін
		Позадовірні	Виникають незалежно від волі учасників угоди
5.	За способом погашення	Монетарні	Відображають суму коштів, що підлягають сплаті кредиторам
		Немонетарні	Зобов'язання поставити товари або надати послуги певної кількості та якості
6.	За часом виникнення	Теперішні	Виникають у результаті операцій та інших подій у минулому періоді
		Майбутні	Визначаються рішенням керівництва придбати активи в майбутньому та не є причиною для утворення справжнього зобов'язання. Однак, якщо зобов'язання базуються на щорічних закупках або мають постійний характер, підприємство може визнати як заборгованість майбутні виплати
7.	За терміном погашення	Довгострокові	Включають отримані позики, випущені облігації, видані заставні, векселі, зобов'язання з оренди тощо, якщо вони розраховані на строк погашення більше одного року
		Короткострокові	Зобов'язання, що задовольняються за допомогою використання поточних активів або створення інших короткострокових зобов'язань
8.	За можливістю оцінки	Фактичні	Виникають як наслідок з договірних відносин або законодавчих актів, їх суму можна оцінити досить точно. Фактичні зобов'язання поділяються на два види: документальні та враховані
		Оцінні	Сума оцінних зобов'язань не може бути визначена до настання визначеної дати.
		Умовні	Зобов'язання, спричинені умовними фактами господарського життя. Умовні зобов'язання не обліковуються в основній інформаційній сукупності та не відображаються у фінансових звітах, вони розкриваються у вигляді приміток

Виходячи з даних табл. 1, доречно враховувати запропоновану класифікацію зобов'язань за наведеною схемою, а також розглядати їх не тільки з бухгалтерської точки зору, а й враховувати специфіку фактів господарського життя, щоб уникнути вузького тлумачення та неточностей у наданні інформації про зобов'язання в звітності [9].

Варто зауважити, що значна частина науковців дотримуються цих класифікаційних ознак, проте не за всіма критеріями. В більшості випадків зустрічаються лише декілька ознак класифікації зобов'язань, а не за всіма перерахованими вище.

Розглянемо погляди на класифікацію зобов'язань з точки зору різних вітчизняних та зарубіжних науковців. Основні критерії класифікації наведемо у табл. 2 [4].

Таблиця 2
Класифікація зобов'язань у науковій літературі

№ з/п	Класифікаційна ознака	Автори																			
		В. В. Сопко	М. Т. Білуха	М. С. Пушкар	Ф. Ф. Бутинець	А. Г. Завгородній	В. В. Кладіє	Г. Велш, Д. Шорт	М. І. Кутер	Б. Нільдз	Б. Райан										
1.	За терміном погашення:																				
	- довгострокові	+	+	+	+								+								
	- поточні	+	+	+	+								+								
2.	- середньострокові	+																			
	За складністю:																				
3.	- прості				+																+
	- складні				+																+
	За визначеністю у часі:																				
4.	- обмежені у часі				+																
	- безстрокові				+																
	За забезпеченістю виконання зобов'язань:																				
5.	- забезпечені				+																
	- незабезпечені				+																
	Залежно від підстави виникнення зобов'язання:																				
6.	- договірні				+																
	- позадоговірні				+																
	За способом погашення:																				
7.	- монетарні				+																
	- немонетарні				+																
	За часом виникнення:																				
8.	- теперішні				+																
	- майбутні				+																
	За можливістю оцінки:																				
9.	- фактичні				+																
	- оціночні				+																
	- умовні				+																
10.	3 точки зору виникнення:																				
	- правове																				
	- традиційне																				
Зобов'язання по витратах																					
	Зобов'язання по доходах																				

З даних табл. 2 видно, що більшість вчених схиляються до поділу зобов'язань на поточні та довгострокові. Так, до поточних зобов'язань відносять ті, які будуть погашені протягом одного року або операційного циклу. Довгострокові зобов'язання – це ті зобов'язання, термін погашення яких більше одного року.

В. В. Сопко з погляду фінансових вимог та кращого управління капіталом пропонує поділяти позиковий капітал на три групи:

- короткостроковий – з терміном погашення до одного року;
- середньостроковий – з терміном погашення від 1 до 3–4 років;
- довгостроковий – з терміном погашення більше 3–4 років [3].

Серед представників українських наукових шкіл, які класифікують зобов'язання за найбільшою кількістю ознак є Ф. Ф. Бутинець. З його поглядами погоджуються в частині класифікації зобов'язань за терміном погашення, способом погашення, часом виникнення, можливістю оцінки Л. В. Чижевська та С. Л. Береза. Залежно від підстави виникнення, Ф. Ф. Бутинець та А. Г. Завгородній виділяють договірні зобов'язання, які постають з угоди, домовленості сторін, та позадоговірні, що виникають незалежно від волі учасників угоди [4].

З іншого боку, Т. І. Тесленко запропонувала введення таких ознак для відображення зобов'язань в балансі: реальні (балансові) та консенсуальні (позабалансові), з метою здійснення контролю за виконанням зобов'язань відповідно до договорів та проведення прогностичного аналізу зміни джерел утворення активів підприємства, а також запропоновані схеми удосконалення облікових реєстрів з метою вдосконалення відображення обліку зобов'язань [10]. І. Я. Омечинська дотримувалася поглядів класифікації зобов'язань за двома напрямками формування: пасиви, прирівняні до зобов'язань, та зобов'язання, які повною мірою відповідають критеріям їхнього визнання. На її думку, такий поділ сприятиме чіткому розмежуванню різних видів пасивів, що забезпечить створення основи для аналізу раціонального складу джерел утворення господарських засобів [11]. В. Кладіє, з точки зору виникнення, розрізняє правове та традиційне зобов'язання. Правове зобов'язання передбачає безумовну вимогу від підприємства будь-яких дій та виникає в силу наступних причин:

- а) договір, в межах якого сторони домовляються про виконання зобов'язань;
- б) наявність в законодавстві певних вимог, згідно яких підприємство має виконати певні дії;
- в) делікт – розмір зобов'язання визначається через обсяги нанесеної шкоди.

Традиційне зобов'язання – це зобов'язання, яке підприємство самостійно бере на себе в результаті своєї діяльності, коли:

- а) внаслідок минулих подій підприємство самостійно визнає, що при визначених умовах візьме на себе зобов'язання, навіть якщо при цьому не буде існувати правового зобов'язання;
- б) внаслідок яких у третіх сторін є певні обґрунтовані очікування відносно того, що підприємство виконає свої зобов'язання, та що вони можуть покладатися на ці очікування та діяти відповідним чином.

Г. Велш та Д. Шорт виділяють умовні зобов'язання і визначають їх як потенційні зобов'язання, які виникли через події чи операції, які вже мали місце. Однак їх перетворення на дійсні зобов'язання залежить від того, чи відбудуться в майбутньому певні події або операції. Умовні зобов'язання також призводять до умовних втрат.

Рада з питань стандартів фінансового обліку запропонувала для найбільш об'єктивного відображення у фінансовій звітності умовних зобов'язань їх класифікувати. Умовні зобов'язання, згідно з рекомендаціями цієї Ради, розподіляються на такі групи:

- а) припустимі – майбутня подія скоріш за все відбудеться;
- б) ймовірні – ймовірність того, що подія відбудеться, є більшою, ніж для можливих умовних зобов'язань, але не меншою, ніж для припустимих;
- в) можливі – можливість того, що майбутня подія відбудеться, досить незначна.

Останнім часом досить розповсюдженою та важливою ознакою класифікації зобов'язань є їх поділ за видами діяльності:

- а) зобов'язання, що виникають в результаті звичайної діяльності:

- у результаті операційної діяльності;
- у результаті фінансової діяльності;
- у результаті інвестиційної діяльності;

б) зобов'язання, що виникають в результаті надзвичайних подій [4].

Розглянувши ознаки класифікації зобов'язань з точки зору представників різних наукових шкіл, можна переконатися, що в умовах розвитку відносин щодо використання позикових коштів, більшість авторів виділяють лише декілька ознак класифікації. На думку автора, значний внесок у даному напрямку облікової роботи зробили представники наукової школи Ф. Ф. Бутинця, оскільки вони змогли представити класифікацію зобов'язань за максимальною кількістю ознак, що є дуже важливим з погляду достовірності відображення зобов'язань у звітності. Серед вітчизняних науковців також значної уваги заслуговують класифікації зобов'язань А. Г. Завгороднього, В. В. Сопка, С. Л. Берези, оскільки у них деталізовано перелік класифікаційних ознак, що мають істотне значення для забезпечення дієвого аналітичного обліку зобов'язань.

Для того, щоб уникнути неточностей у відображенні зобов'язань підприємства та з метою надання достовірної інформації про наявні суми позикового капіталу, автор вважає за потрібне розглянути більш докладно погляди зарубіжних науковців, які наводять класифікацію дещо за іншим спектром ознак. Зокрема, значна увага приділяється класифікації поточних зобов'язань, які у зарубіжній науковій літературі поділяють на фактичні, оціночні та умовні. Так, Х. Андерсон, Д. Колдуелл дають таку характеристику цим видам зобов'язань:

- а) фактичні (*definitely determinable liabilities*) – виникають з договору, контракту або на основі законодавства. Вони можуть бути підраховані точно. Фактичні зобов'язання включають в себе заборгованість по рахунках, векселях, дивідендах до оплати, податку з продаж, нарахованій заробітній платі тощо;
- б) оціночні (*estimated liabilities*) – це зобов'язання, точна сума яких не може бути визначена до настання певної дати. Прикладами таких зобов'язань є податки на прибуток, виплати по гарантійних зобов'язаннях та оплата відпусток;
- в) умовні (*contingent liability*) – неіснуючі зобов'язання. Тим не менше, вони є потенційними зобов'язаннями, оскільки залежать від майбутньої події, що виникає від минулої угоди. Умовні зобов'язання класифікують на припустимі, ймовірні, можливі.

Броунлі та І. Річард наводять свою класифікацію зобов'язань, у якій відображають чітко визначені бухгалтерські зобов'язання та бухгалтерські зобов'язання, які не визначені. До першої групи зобов'язань відносять:

- а) зобов'язання з визначеною датою та сумою погашення;
- б) зобов'язання з визначеною сумою та невизначеною датою погашення;
- в) зобов'язання з двома термінами погашення та з визначеною сумою;
- г) зобов'язання, які виникають з постачальниками за невиконані контракти та угоди;
- д) довгострокові платежі, відсоткові платежі, облігації, лізинг;
- е) рахункові платежі, платежі з заробітної плати, податкові платежі;
- ж) страхові платежі;
- з) рентні плати отримані наперед, наперед отримані плати.

До бухгалтерських зобов'язань, які не визначені, відносять:

- а) зобов'язання із взаємними невиконаними контрактами;
- б) можливі зобов'язання;
- в) купівельні зобов'язання, зобов'язання з найму;
- г) невизначені податкові клопотання, податкові гарантії [5, с.350–358].

Достатньо цікавими та непередбачуваними виявилися пропозиції щодо класифікації зобов'язань зарубіжних вчених. Зокрема, на думку автора, класифікація, наведена Х. Андерсоном, Д. Колдуеллом, цілком може бути віднесена до характеристики зобов'язань, які виникають на вітчизняних підприємствах, незалежно від галузі діяльності та форм власності.

Наведені класифікації дозволяють зрозуміти, що погляди зарубіжних вчених дещо відрізняються від вітчизняних, оскільки можна простежити зовсім нові підходи щодо класифікації зобов'язань. Чим це може бути викликано? Можливо, умовами господарювання, які відрізняються від вітчизняних, чи особливостями діяльності, чи, може, просто поглядами самих зарубіжних науковців на дану проблему. Однозначно, автор вважає, що наведені класифікації зобов'язань повинні мати місце на підприємствах вітчизняного простору при їх наявності та виникненні в процесі господарської діяльності. Проте, на думку автора, не можна однозначно підійти до проблеми класифікації зобов'язань, оскільки на кожному підприємстві є свої особливості господарювання та ведення обліку. Важливу роль відіграють сфера діяльності, контрагенти, з якими встановлені ділові зв'язки, характер проведення розрахункових операцій, операційний цикл кожного підприємства. Автор вважає, що з метою достовірності відображення облікових даних, кожному підприємству доречно розробити та затвердити самостійно перелік класифікаційних ознак, які будуть відповідати потребам інформаційного забезпечення. З такою метою можна запровадити класифікацію зобов'язань за видами діяльності підприємства, що дозволить провести чіткі межі між даними, та в рамках вже цієї класифікації провести розмежування зобов'язань.

Серед розглянутих ознак класифікації зобов'язань, на думку автора, є такі, які повинні мати місце практично на кожному підприємстві різних галузей економіки. Так, серед них повинні бути поточні та довгострокові зобов'язання, прості та складні, забезпечені та незабезпечені. Також автор поділяє думку представників Ради з питань стандартів фінансового обліку, які запропонували проводити класифікацію зобов'язань за видами діяльності підприємств. Враховуючи наведене вище, хотілося б порекомендувати підприємствам проводити класифікацію зобов'язань за контрагентами, з якими виникають ділові стосунки в процесі господарської діяльності. Так, доречним окремо враховувати ті зобов'язання, які систематично виникають з одним контрагентом, та ті, які мають разовий характер з окремими підприємствами. З цією метою потрібно впровадити реєстри обліку, які дозволять відстежувати характер розрахунків за зобов'язаннями та своєчасно проводити звірки інформації. Такі реєстри повинні враховувати те, що з одним контрагентом у підприємства можуть виникнути різні види зобов'язань. Усі інші наведені ознаки мають місце при наявності певних умов або потребують специфіки діяльності.

Також можна запропонувати вітчизняним підприємствам використовувати в роботі такі класифікаційні ознаки зобов'язань, як: мета залучення, форма залучення, участь в інвестиційній чи поточній діяльності, вид діяльності, вид кредиторів, місце виникнення, характер виникнення, вартість, виконання умов погашення, відповідність критеріям визнання, термін погашення.

Правильний підбір класифікаційних ознак забезпечує повне висвітлення інформації про заборгованість для цілей управління та аналізу. Втім, однозначність у критеріях поділу зобов'язань відсутня. Більшість науковців їх класифікують тільки з метою відображення у звітності. Відтак, не враховується повною мірою специфіка заборгованості, а управлінський персонал не отримує необхідної аналітичної інформації. Хоча класифікація зобов'язань та її деталізація визначається кожним суб'єктом господарювання самостійно, проте критерії їхнього поділу мають базуватися на єдиних уніфікованих підходах [11].

Варто зазначити, що позикові ресурси є досить важким і складним об'єктом обліку. Розкрити їх сутність та ознаки класифікації досить важко, якщо розглядати лише з точки зору бухгалтерського обліку. В такій ситуації дуже важливо поглянути ширше на джерела походження відповідного зобов'язання та всіх процесів, які пов'язані з його виникненням.

Для того, щоб правильно визначитися підприємству з вибором тієї чи іншої ознаки класифікації зобов'язань, важливо зважити джерела його походження та пам'ятати, що в його основі лежить не лише бухгалтерське походження, а, перш за все, низка правових відносин, яка призводить до виникнення взаємовідносин. Розглядаючи класифікаційні ознаки різних вчених, та різні підходи до класифікації зобов'язань, можна побачити, що деякі з них ґрунтуються саме на правовій основі походження. Отже, перш, ніж віднести

зобов'язання до того чи іншого виду, потрібно обґрунтувати його характер та прослідкувати низку відносин, які виникають з контрагентом.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, у результаті дослідження класифікаційних ознак зобов'язань підприємств, автор переконався у неможливості їх уніфікації та присвоєння обов'язкового виконання на кожному підприємстві. В таких випадках, як вважає автор, будуть доречними лише рекомендації щодо використання тієї чи іншої класифікації.

Незважаючи на те, що в напрямку класифікації зобов'язань зроблено немало, проте, сучасні умови господарювання та вдосконалення відносин між підприємствами-покупцями та підприємствами-постачальниками будуть спонукати науковців робити кроки в напрямку розробок все нових і нових ідей щодо їх класифікації. Цей процес не може стояти на місці, адже постійно виникають нові альтернативні методи взаємовідносин, наприклад, виникнення інтернет-магазинів, спеціальних сайтів, на яких представлені різноманітні товари та є можливість отримання необхідних послуг. Як вважає автор, зобов'язання, які виникають за таких умов, потрібно класифікувати в окрему групу для відстеження процесу їх погашення. Отже, зобов'язання, що будуть виникати в процесі утворення нових видів та форм організації господарської діяльності стануть підґрунтям для проведення подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Орлов І. В. Теорія та методологія бухгалтерського обліку і зобов'язань суб'єктів господарювання [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 / І. В. Орлов. – Житомир, 2011. – Режим доступу: <http://zsas.zhitomir.org/ru/content/автореферат-орлов-ив>.
2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підруч. / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: Рута, 2006. – 382 с.
3. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): [навч. посібн.] / В. В. Сопко. – К.: Центр Навчальної Літератури, 2006. – 312 с.
4. Сафарова А. Шляхи вдосконалення класифікації зобов'язань [Електронний ресурс]: / А. Сафарова. – Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/8N7hxС.pdf
5. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку 2 «Баланс»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999р. №87 / Уклад. В. Кузнецов. – Х.: Фактор, 2009. – 416 с.
6. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2000р. №20 / Уклад. В. Кузнецов. – Х.: Фактор, 2009. – 416 с.
7. Абалмасова Н. С. Удосконалення бухгалтерського обліку поточних зобов'язань в Україні на підставі міжнародного досвіду [Електронний ресурс]: / Н. С. Абалмасова, В. С. Терещенко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Economics/64247.doc.htm.
8. Травінська С. І. Класифікація поточних зобов'язань в законодавстві та бухгалтерському обліку [Електронний ресурс]: / С. І. Травінська. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpn/2010_6/31_Klas.pdf.
9. Орлов І. В. Система зобов'язань у праві та бухгалтерському обліку: порівняльний аспект. [Електронний ресурс]: / І. В. Орлов. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdnuet/econ/2010_4/Orlov.pdf.
10. Тесленко Т. І. Облік і аналіз поточних зобов'язань [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / Т. І. Тесленко. – Київ, 2009. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2009/09ttiopz.zip>.
11. Омецінська І. Я. Облік і аналіз зобов'язань будівельних підприємств: методика та організація [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 / І. Я. Омецінська. – Тернопіль, 2008. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08oiyprmo.zip>.

Прийнято до друку 01.11.2011